

Анатолій Юрійович СКРИПНИК,
доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри інклюзивної освіти,
реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: skranat@ukr.net.ua
ORCID: 0000-0002-3812-918X

Геннадій Геннадійович КУЧЕРОВ,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
інклюзивної освіти, реабілітації та гуманітарних наук,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: kucherovgennadij@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7979-0855

ІНКЛЮЗИВНИЙ ТУРИЗМ ЯК ЗАСІБ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ ІЗ ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ТЕОРЕТИЧНИЙ СКЛАДНИК ПРОБЛЕМИ

У статті висвітлені основні засади потенціалу інклюзивного туризму в Україні та його вплив на психологічну та соціальну реабілітацію осіб із інвалідністю. Суспільно-політичні реалії сучасної України спричинили певні зміни в її соціальній структурі. Значно збільшилася кількість людей, які потребують окремих чи комплексних видів реабілітації, що стало серйозним викликом для фахівців із соціального та психологічного відновлення. Перед ними постало завдання відшукати нові шляхи для найскорішого і безболісного повернення та інтегрування людей з інклюзією у суспільство, використовуючи весь арсенал доступних методів та засобів.

Зараз українські науковці докладають зусиль для розробки теоретичних і практичних засад інклюзивно-реабілітаційного туризму, що допомагає створити сприятливі умови для повноцінної інтеграції туристів із особливими потребами у суспільство. Зокрема, окреслено можливості оздоровлення різних категорій людей з особливими потребами шляхом залучення до всіх видів туристичної діяльності. Проаналізовані фізичні та соціальні впливи згаданої галузі дозвілля та відпочинку на осіб з особливими потребами, а також спрогнозована їх ефективність у різних умовах використання.

Як показує практична діяльність, серед низки напрямів особливо актуальними стають: соціальна робота в окремих населених пунктах та ОТГ: робота з дітьми та молоддю, що постраждали внаслідок російської агресії; соціально-психологічна реабілітація студентів ЗВО з обмеженими можливостями. Окрема категорія – це ветерани російсько-української війни, які потребують особливої уваги та окремих методів реабілітації.

Вчені дійшли висновку, що для осіб з особливими потребами подорожі мають стати дієвим засобом в усвідомленні впевненості у власних силах і здатності долати різноманітні труднощі. Можливість побачити красу і різноманіття України, безперечно, сприяє індивідуальному розвитку та соціальній інтеграції.

На сьогодні найдоступнішим видом відпочинку та реабілітації є «зелений туризм», який поєднує у собі гостинність господарів та корисний відпочинок на природі, де можна насолодитися свіжими продуктами та за тишиною родинною атмосферою. Він ідеально підходить для реабілітації, включаючи тренування рухових навичок, дозоване фізичне навантаження та позитивне спілкування.

Попри достатній обсяг наукових праць, деякі аспекти розвитку такого виду туризму залишаються маловивченими. Є низка напрямів, які мають специфічні особливості, притаманні лише реаліям нашої держави, їх слід враховувати та шукати шляхи вирішення.

Насамперед потрібно промоніторити реабілітаційний потенціал інклюзивного туризму в умовах воєнного стану; з'ясувати матеріальні та фінансові можливості забезпечення такого виду реабілітації осіб із інвалідністю. Спільними зусиллями працівників музейної галузі, туризму та соціально-психологічних служб потрібно розробити програми і туристичні маршрути по найвідоміших і популярних локаціях в Україні, враховуючи небезпеку військових викликів. Варто брати до уваги фізичні та соціальні впливи інклюзивного туризму на екскурсантів.

Разом із тим не менш важливими є проблеми і завдання, що стоять перед туроператорами та фахівцями, які мають забезпечити успішне та безпечне здійснення подорожей особливої категорії туристів, з одного боку, а також працівниками державних музеїв, природоохоронних структур та інших історичних і культурних установ для вільного доступу таких екскурсантів на об'єкти відвідування – з іншого. Окрему увагу потрібно звернути на безбар'єрність в оборонних спорудах, які часто є пам'ятками фортифікації, маршрутам у природних парках і заповідниках, реабілітаційних та оздоровчих комплексах та місцях проживання.

Безперечно, що у разі усунення усіх перепон і проблем ми отримаємо оздоровлення людей завдяки руховій активності, підвищенню психологічної та фізичної стійкості їхнього організму. Не менш важливим результатом має стати соціокультурна реабілітація у вигляді комплексу заходів, спрямованих на створення психологічних механізмів, які сприяють постійному внутрішньому зростанню і розвитку, а у кінцевому наслідку – відновленню культурного статусу особи з інвалідністю як особистості. Однак найважливішою метою інклюзивного туризму є психологічна реабілітація, спрямована на покращення психічного здоров'я людей з обмеженими можливостями через залучення їх до активного відпочинку та подорожей.

Ця публікація є спробою розкрити теоретичні напрями та пріоритети реабілітаційних можливостей інклюзивного туризму в умовах сучасної України. Показано, що тільки спільними зусиллями науковців, фахівців, органів державного і місцевого врядування, туристичних бізнес-структур та громадськості можна розвивати та вдосконалювати теоретичні та практичні засади інклюзивного туризму на сучасному етапі. Еволюціонування цього напрямку туристичної діяльності є не тільки необхідним з урахуванням потреб та суспільних запитів, а й перспективним з точки зору євроінтеграції та адаптування до європейського ринку туристичних послуг.

Ключові слова: інвалідність, інклюзивний туризм, соціальна і психологічна допомога, реабілітація, потенціал.

Anatolii Yuriiovych SKRYPNYK,
Doctor of History, Associate Professor,
Head of the Chair of Inclusive Education,
Rehabilitation, and Humanities
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: skranat@i.ua
ORCID: 0000-0002-3812-918X

Hennadii Hennadiiovych KUCHEROV,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor at the Chair of Inclusive Education,
Rehabilitation, and Humanities,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: kucherovgennadij@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7979-0855

INCLUSIVE TOURISM AS A MEANS OF REHABILITATION OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS: THEORETICAL COMPONENT OF THE PROBLEM

The paper considers the key points of the inclusive tourism in Ukraine and its impact on psychological and social rehabilitation of people with disabilities. Social and political reality of present-day Ukraine have caused definite shifts in its social structure. The number of people who need separate or complex types of rehabilitation have increased greatly what challenged professionals in social and psychological spheres.

Nowadays, Ukrainian scholars are working on the development of theoretical and practical background for inclusive-rehabilitative tourism which will facilitate the wholesome integration of tourists with special needs into society. In particular, the authors define possibilities for rehabilitation for various categories of people with special needs by involving them into all types of tourism. The paper mentions physical and social influences of this sphere of rest and pastime on disabled people as well as their effectiveness depending on the conditions of use.

As far as the practice shows, the most widely required trends are social activity in towns and villages, work with children and young people who has suffered from Russian aggression, social and psychological rehabilitation of university students with disabilities. A separate category comprises veterans of Russian-Ukrainian war who require special care and specific methods of rehabilitation.

The scholars conclude that tourism has to become a powerful tool in self-confidence and potential to overcome different obstacles for disabled people. The ability to see the beauty and variety of Ukraine facilitates individual development and social integration.

At present, the most accessible kind of rest and rehabilitation is “green tourism” which comprises the hosts’ hospitality and healthy recreation in the open air while enjoying healthy food-stuffs and cozy family atmosphere. It is ideal for rehabilitation; besides, it combines exercising, physical training and positive communication.

Though there is considerable scholarly material concerning the described type of tourism, some of its aspects still lack proper investigation. There is a number of directions characterized by specific peculiarities resulting from the realia of our country. They have to be considered and solved.

Firstly, rehabilitative potential of inclusive tourism in the war period has to be monitored in respect to material and financial provision of the discussed kind of tourism for disabled people. Professionals in the museum sphere, tourism, and social and psychological services have to commonly develop programs and tourist routes to the most distant and popular locations in Ukraine, taking into consideration war and military challenges. Physical and social influences on the tourists have to be born in mind, too.

Moreover, there are important problems meant to be solved by tourism operators and professionals who have to provide successful and safe trips for special category of tourists, on the one hand, and employees of the state museums, environment protection structures, cultural and historical institutions for free access of such tourists to the objects – on the other. Special attention should be paid to barrier free entrance to fortification objects being often fortification monuments, routes in natural parks and reserves, rehabilitation and recreational complexes and places of residence.

Elimination of the presented obstacles and solution of the problems will help to rehabilitate the people due to physical activity, increase of psychological stability of their organism. Social and cultural rehabilitation is of great importance, too, which is to be handled through a number of measures for strengthening psychological force aimed at permanent inner development and finally recovery of the cultural status of a disabled person as a personality. Most importantly, inclusive tourism aims at psychological rehabilitation meant to improve psychic health of the disabled via involving them into active rest and tourism.

The present paper is an attempt to disclose theoretical trends and priorities of rehabilitation potential of inclusive tourism in present-day Ukraine. It proves that only combined efforts of scholars, professionals, state and local governing bodies, tourist business and public organizations can develop and improve theoretical grounds and practical application of inclusive tourism at present. Evolution of this tourism segment is vital due to the social requirements and perspective within European integration and adaptation to the European tourist market.

Key words: *disability, inclusive tourism, social and psychological support, rehabilitation, potential.*

Вступ. Проблематика туризму людей з обмеженими можливостями все частіше розглядається в наукових дослідженнях. Причиною цього є зміна підходу до осіб із інвалідністю і прояв більшого розуміння їхньої життєвої ситуації. Упродовж останніх десятиліть спостерігається прогрес у розвитку туризму серед людей із особливими потребами. Відповідно, проводяться дослідження, пов'язані із залученням цієї групи населення до такого виду відпочинку та реабілітації.

В Україні сучасна система соціальної і психологічної допомоги перейшла зі стадії становлення до стану динамічного розвитку. Зараз приблизно 25% дорослого населення потребує реабілітаційної підтримки (серед них – люди із «синдромом війни»). У цьому плані становлення інноваційної реабілітології як удосконалення соціальних принципів і підходів до проблеми осіб із обмеженими можливостями, застосування всіх методів реабілітації, зокрема й засобів інклюзивного туризму, є надзвичайно важливим напрямом для українського суспільства у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інклюзивно-реабілітаційний туризм є важливим складником сучасної туристичної галузі, яка забезпечує доступ до туристичних послуг для осіб із інвалідністю та інших груп із особливими потребами. Вітчизняні науковці приділяють велику увагу дослідженню цього питання. Зокрема, наукове обґрунтування та перші кроки на шляху втілення у життя інклюзивного туризму як виду реабілітації здійснив колектив авторів на чолі з В. Лепським [5, с. 47–52].

Г. Кучер і О. Кравченко простежили роль інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму як частини соціальної роботи у громаді на прикладі міста Умані [7, с. 109–114]. Крім цього, О. Кравченко дослідила інклюзивний туризм як технологію соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді внаслідок воєнних дій [6, с. 155–165].

На теоретичних засадах розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні зупинилася Н. Білоусова [3, с. 205–213]. Сутність та особливості формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні простежили Л. Безугла, М. Белобородова, Т. Герасименко [2, с. 20–25].

К. Чупіна у кандидатській дисертації звернула увагу на соціально-психологічну реабілітацію студентів із обмеженням життєдіяльності засобами інклюзивного туризму [13]. Вона ж з'ясувала психологічний аспект реабілітації засобами інклюзивного туризму [12, с. 206–218].

Ці та інші науковці роблять значний внесок у розробку теоретичних і практичних засад інклюзивно-реабілітаційного туризму, що допомагає створити сприятливі умови для повноцінної інтеграції туристів із особливими потребами у суспільство. Попри значний обсяг наукових праць, деякі аспекти розвитку інклюзивно-реабілітаційного туризму залишаються не досить

вивченими. Одним із таких аспектів є дослідження його потенційних можливостей в умовах українських реалій.

Мета статті полягає у з'ясуванні потенціалу інклюзивного туризму як соціального чинника на процес реабілітації осіб із інвалідністю, зокрема його можливості та практичний аспект оздоровлення.

Для досягнення поставленої мети автори визначили такі **завдання**: розкрити реабілітаційний потенціал інклюзивного туризму; з'ясувати можливості реабілітації й оздоровлення осіб із інвалідністю; окреслити фізичні та соціальні впливи інклюзивного туризму на осіб з інвалідністю; виокремити основні проблеми та виклики в галузі інклюзивного туризму як засобу реабілітації осіб із інвалідністю.

До дослідження проблеми та її оформлення у публікацію підштовхнула наявність та актуальність цього питання серед студентської молоді. На одному із заходів у рамках проєкту «Соціальні дії молоді і влади», що відбувся у лютому 2024 року в НРЗВО КПДІ, постала її практична значущість, а відповідно й рівень готовності студентів до сприйняття факту існування інклюзивного туризму. Варто зазначити, що цей проєкт створено ГО «Центр молодіжної політики» завдяки отриманому гранту від Програми «Підтримка організацій громадянського суспільства (ОГС)» в Україні. За фінансової підтримки Міністерства закордонних справ і справ Співдружності націй та розвитку Великої Британії Foreign, Commonwealth & Development Office.

Організаторами було проведено анкетування серед студентів із інвалідністю у НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут». Анкета складалася з десяти питань, на які дали відповідь 23 студенти. На запитання «Чи вважаєте Ви процес реабілітації корисним?» позитивно відповіли 80% респондентів. На питання «Чи є у Вас бажання займатися активними видами реабілітації?» позитивно відповіли 86% респондентів. На питання «Чи хотіли Ви б займатися різними видами туризму, що мають реабілітаційний характер?» позитивно відповіли 96% респондентів. Численні респонденти готові брати участь у складних тривалих подорожах і переносити труднощі похідного життя [1].

Як видно з наведених вище даних, більшість студентів із інвалідністю готові до сприйняття засобів інклюзивного туризму, активних видів реабілітації, серед яких різні види туризму, що мають оздоровчо-соціально-реабілітаційний характер.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження інклюзивного туризму як засобу реабілітації в Україні почалося ще у 2005 р. з ухваленням Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні». Тоді ж була запроваджена індивідуальна програма реабілітації для людей із особливими потребами, згідно з якою кожна особа з інвалідністю має право на отримання індивідуальних реабілітаційних заходів.

Інклюзивний туризм для осіб із інвалідністю є одним з напрямів туристичної галузі у світі, що спрямований на забезпечення рівних можливостей для всіх людей, незалежно від їхніх фізичних чи психологічних особливостей. Це підхід, який враховує індивідуальні потреби кожної людини і створює умови для активної участі в туристичній діяльності.

Відповідно до Міжнародної Конвенції з прав осіб з інвалідністю (прийнята на 61-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 13 грудня 2006 р.), до якої Україна приєдналася у 2010 році, соціальна реабілітація осіб із обмеженими можливостями є найважливішим завданням. Її мета – підготовка цієї категорії населення до ефективної участі у стандартних соціокультурних ситуаціях, розширення сфери самостійності у відносинах з оточуючими. У травні 2016 року в Україні була створена та зареєстрована Асоціація «Інклюзивного Реабілітаційно-Соціального Туризму», а 27–29 жовтня 2016 року на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини відбувся I Міжнародний науково-практичний симпозіум «Актуальні проблеми впровадження інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні». Ці заходи дали поштовх розвитку реабілітаційного потенціалу інклюзивного туризму.

Станом на 2024 р. в Україні кількість осіб із інвалідністю зросла до 3 млн [11]. Нині, як ніколи, особи з інвалідністю потребують сучасних туристичних реабілітаційних послуг. Розробка системних та індивідуалізованих підходів до цих послуг є ключем до їх успішної реалізації.

Насамперед варто розробити ефективні туристично-реабілітаційні програми. Для цього, на нашу думку, необхідно врахувати:

1. Аналіз потреб цільової аудиторії. Потрібно провести опитування серед осіб із інвалідністю для виявлення їхніх потреб та побажань щодо туристично-реабілітаційних послуг, враховуючи різні види інвалідності та пов'язані з ними потреби.

2. Індивідуальний підхід. Він передбачає розробку індивідуальних планів реабілітації для кожного учасника на основі його стану здоров'я та особистих уподобань, рекомендації та консультування з медичними та реабілітаційними фахівцями щодо створення програм, які включають фізичну активність, терапію та відпочинок.

3. Розробка маршрутів. Потрібно розробити маршрути подорожей, враховуючи доступність інфраструктури (готелі, транспорт, туристичні об'єкти), і переконатися, що всі об'єкти маршруту адаптовані для осіб із різними видами інвалідності.

4. Навчання персоналу. Необхідно навчити туристичних гідів та інший персонал взаємодіяти з людьми з інвалідністю, надавати необхідну допомогу та підтримку.

5. Співпраця з громадськими організаціями. Вона передбачає взаємодію з чинними громадськими організаціями, які вже надають подібні послуги, для обміну досвідом та ресурсами.

6. Просування та залучення. Варто використовувати різні канали комунікації для інформування про послуги та залучення нових учасників, організувати заходи та інформаційні кампанії з метою підвищення обізнаності про туристично-реабілітаційні послуги.

7. Моніторинг та зворотний зв'язок. Треба постійно оцінювати ефективність програм та отримувати зворотний зв'язок від учасників для їх подальшого вдосконалення.

Отже, здійснення системного підходу та врахування індивідуальних потреб кожного учасника дозволить зробити туристично-реабілітаційні послуги більш ефективними та доступними. Особливістю інклюзивного туризму є його охоплення багатьох видів реабілітації. Реабілітація здійснюється на основі фізичних та соціальних впливів.

До фізичних впливів можна віднести:

- оздоровлення, що ґрунтується на руховій активності, активізацію фізичної культури;
- психоемоційний вплив – естетичний вплив довкілля. Позитивний вплив природи на здоров'я людей та їхній психоемоційний стан не викликає сумнівів [9, с. 128].

Соціальні впливи не менш важливі та ефективні:

- побутова реабілітація, заснована на організації побуту й догляді за собою під час здійснення подорожі. Насамперед важливим у зазначеному аспекті є навчання орієнтування в побуті, а саме: допомога особам із інвалідністю у навичках самостійної орієнтації в навколишньому середовищі; розвиток здатності правильно сприймати та аналізувати ситуації, що відбуваються навколо;
- соціокультурна реабілітація – це комплекс заходів, спрямованих на створення психологічних механізмів, які сприяють постійному внутрішньому зростанню, розвитку і загалом відновленню культурного статусу особи з інвалідністю як особистості;
- психологічна реабілітація в інклюзивному туризмі є важливим аспектом, спрямованим на покращення психічного здоров'я людей з обмеженими можливостями через залучення їх до активного відпочинку та подорожей.

На основі аналізу наукових джерел із зазначеної тематики можна виокремити основні проблеми та виклики в галузі інклюзивного туризму як засобу реабілітації осіб із інвалідністю:

1) неефективна координація: відсутність скоординованих зусиль між різними державними органами та установами, що ускладнює впровадження ефективних реабілітаційних програм;

2) інфраструктурні обмеження: багато туристичних об'єктів і транспорту в Україні залишаються недоступними для осіб із інвалідністю, що обмежує їхні можливості для участі в туристичній діяльності;

3) освіта і підготовка кадрів: брак підготовки фахівців, готових працювати з особами з інвалідністю у сфері туризму, а також відсутність спеціалізованих освітніх програм;

4) фінансові обмеження: хоча держава виділяє ресурси на реабілітаційні заходи, їх часто не вистачає для повного задоволення потреб усіх осіб із інвалідністю;

5) інформаційна підтримка: обмеження обізнаності осіб із інвалідністю про можливості реабілітаційного туризму, відсутність доступної інформації про туристичні об'єкти та маршрути.

Інклюзивний туризм володіє суттєвим реабілітаційним потенціалом у сфері міжособистісних комунікацій. Мандруючи, людина з обмеженими можливостями взаємодіє з іншими, вста-

новлює соціальні контакти та має можливість реалізовувати різні соціальні ролі. Туризм усуває відчуття втрати гідності, неповноцінності, інтегрує людей у суспільство. Спорт і туризм дозволяють встановлювати незалежні та різноманітні контакти, які допомагають отримати впевнену та ефективну життєву підтримку. У поході, подорожі члени групи вступають у спілкування один з одним для спільної діяльності та співробітництва – пройти маршрутом, цікавим для всіх учасників, побачити історичні та культурні пам'ятки, побувати на природі.

Таким чином, створюється мотивація для активної участі у подорожі. Спілкування в групі знімає незручність, внутрішню скутість, позбавляє нудьги, самотності та депресії, дає можливість встановити дружні контакти, тим самим туризм сприяє психологічній реабілітації та адаптації людей із інвалідністю та їх інтеграції у суспільство [10].

Для осіб із інвалідністю подорожі стають важливим засобом підвищення впевненості у власних силах і здатності долати особисті труднощі. Вони отримують можливість досліджувати світ, що сприяє їхньому особистісному розвитку та соціальній інтеграції. Природні фактори, такі як чисте повітря, сонце, водні джерела та свіжі природні продукти харчування, набагато доступніші у сільській місцевості. В Україні агрооселі забезпечують своїм гостям простий, але корисний відпочинок на природі, де можна насолодитися свіжими продуктами та затишною родинною атмосферою. Такий відпочинок ідеально підходить для реабілітації, включаючи тренування рухових навичок, дозоване фізичне навантаження та позитивне спілкування [4, с. 12].

Через реабілітаційний туризм здійснюється терапія та профілактика психосоматичних захворювань, підтримується фізична форма та загальне здоров'я. Туристичні заходи допомагають людям із обмеженими можливостями залишатися активними, що покращує самопочуття та загалом якість життя. Так, 4 липня 2020 р. відбулося сходження на найвищу вершину Львівщини – гору Пікуй. У супроводі волонтерів цю вершину подолав ветеран російсько-української війни Олексій Скриба. Він пересувався на «джульєтці» українського виробництва – спеціальному візку, який дозволяє особам із інвалідністю долати гірські вершини [8, с. 23]. Такі виклики стають систематичними і красномовно підтверджують бажання туристів довести насамперед самому собі, що цілком можливе додання тих «висот», на які наважуєшся.

Інклюзивний туризм в Україні важливий також і як метод реабілітації учасників і постраждалих внаслідок російсько-української війни – осіб із «синдромом війни». Мандрівки дозволяють учасникам та постраждалим внаслідок воєнних дій знайти нові можливості для самореалізації, інтеграції у суспільство та покращення якості життя, сприяють фізичній реабілітації, оскільки включають різні види фізичної активності, такі як піші прогулянки, плавання та інші види спорту, які допомагають покращити загальний стан здоров'я; вихід у природу та нові враження сприяють зниженню рівня стресу й тривоги, що є особливо важливим для ветеранів, які можуть страждати від посттравматичного стресового розладу (ПТСР).

Туризм дозволяє людям спілкуватися, обмінюватися досвідом, знаходити нових друзів та підтримувати соціальні зв'язки; отримання нових вражень, досягнення особистих цілей та участь у різних активностях допомагає підвищити самооцінку та впевненість у собі; участь у групових заходах та проєктах дає відчуття приналежності до спільноти, що сприяє встановленню психологічної рівноваги тощо.

Висновки і пропозиції. Україна тільки починає свій шлях у розвитку інклюзивного та реабілітаційного туризму для людей із інвалідністю. Ця сфера має великий потенціал для розвитку, оскільки дозволяє створювати умови для активного залучення осіб з обмеженими можливостями до суспільного життя та сприяє їхній реабілітації.

Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні потребує злагодженої роботи науковців, державних органів, бізнесу та громадських організацій. Лише за умов комплексного підходу можна досягти суттєвого прогресу у цій сфері.

Для ефективного використання інклюзивного туризму як засобу реабілітації для людей зі спеціальними потребами слід враховувати низку чинників та умов. По-перше, вид туризму повинен підбиратися залежно від пошкоджених функцій та відповідно до індивідуальної програми реабілітації. По-друге, маршрут має бути безпечним для туристів та включати огляд визначальних історичних та культурних пам'яток. По-третє, учасники повинні мати деяку фізичну підготовку, а фізичні навантаження та умови повинні відповідати стану здоров'я.

По-четверте, одним із найсуттєвіших аспектів є психологічний. Подорож повинна приносити задоволення та сприяти усуненню негативних комплексів.

З огляду на європейський досвід Україна має можливість скористатися найкращими практиками й адаптувати їх до своїх реалій. Це дозволить створити сприятливі умови для розвитку інклюзивного туризму, який ефективно слугуватиме реабілітації осіб із інвалідністю.

Література:

1. 02 лютого 2024 року в НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» відбувся круглий стіл в рамках проекту «Соціальні дії молоді та влади». URL: <https://kpd.edu.ua/2024/02/novyny/02-lyutogo-2024-roku-v-nrzvo-kam-yanets-podilskiy-derzhavnyj-institut-vidbuvsya-kruglyj-stil-v-ramkah-proyektu-sotsialni-diyi-molodi-ta-vlady>.

2. Безугла Л., Белобородова М., Герасименко Т. Формування інклюзивно-реабілітаційного туризму в Україні. *Інновації та технології в сфері послуг і харчування*. 2022. № 2 (6). С. 20–25.

3. Білоусова Н.В. Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні. *Науковий журнал «Вчені записки СумДПУ. Географічні науки»*. Суми : Сумське МПУ імені А.С.Макаренка, 2018. № 9. С. 205–213.

4. Волошинський О., Каспрук І., Малинович Л., Сварник М. Сільський відпочинок для неповносправних : посібник для власників агроосель та людей з інвалідністю, котрі бажають розпочати власну справу. Львів : Ліга-Прес. 2011. 232 с.

5. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: наукове обґрунтування та перші кроки на шляху втілення у життя. *Український вісник медико-соціальної експертизи*. 2016. № 4. С. 47–52.

6. Кравченко О. Інклюзивний туризм як технологія соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді внаслідок воєнних дій. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, 2022. № 2. С. 155–165.

7. Кучер Г., Кравченко О. Інклюзивний соціально-реабілітаційний туризм як складова соціальної роботи у громаді (на прикладі м. Умані). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2019. № 2(45). С. 109–114.

8. Кучеров Г.Г., Глов'юк О.В. Важливість інклюзивного туризму для особистого розвитку. *Соціальна робота та психологія: освіта і наука*. Вип. 1. Кам'янець-Подільський : «Гельветика», 2023. С. 21–25.

9. Райко Д.В., Саліонович Л.М., Паймаш Г.В. Маркетингові аспекти і особливості туризму для людей з особливими потребами. *Маркетингові та організаційні механізми повсякденного розвитку галузі гостинності та туризму України* : збірник тез доповідей I Всеукр. наук.-практ. конф. (14–15 листопада 2023 р.). Ч. 2. Харків : Нац. техн. ун-т «ХПІ», 2023. С. 126–130.

10. Слатвінська Л.А. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 5. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1684/>.

11. За два роки повномасштабного вторгнення кількість людей з інвалідністю в Україні збільшилась на 300 тисяч осіб. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3846340-v-ukraini-za-dva-roki-vijni-kilkist-ludej-z-invalidnistu-zbilsilasa-na-300-tisac.html>.

12. Чупіна К.О. Реабілітація засобами інклюзивного туризму: психологічний аспект. *Психологія та соціальна робота*. 2021. № 1(53). С. 206–218.

13. Чупіна К.О. Соціально-психологічна реабілітація студентів з обмеженням життєдіяльності засобами інклюзивного туризму : дис. ... д-ра філософії : 053 «Психологія». Умань, 2021. 272 с.

References:

1. 02 liutoho 2024 roku v NRZVO «Kamianets-Podilskiy derzhavnyi instytut» vidbuvsia kruhlyi stil v ramkakh proiektu «Sotsialni dii molodi ta vlady» [On February, 2, 2024, a round table discussion as a part of the project “Social actions of the youth and the authorities” took place in Kamianets-Podilskiy State Instotute]. Retrieved from: <https://kpd.edu.ua/2024/02/novyny/02-lyutogo-2024-roku-v-nrzvo-kam-yanets-podilskiy-derzhavnyj-institut-vidbuvsya-kruglyj-stil-v-ramkah-proyektu-sotsialni-diyi-molodi-ta-vlady> [in Ukrainian].

2. Bezuhla, L., Bieloborodova, M., & Herasymenko, T. (2022). Formuvannia inkluzyvno-reabilitatsiinoho turyzmu v Ukraini [Formation of inclusive-rehabilitative tourism in Ukraine]. *Innovatsii ta tekhnolohii v sferi posluh i kharchuvannia*, 2 (6), 20–25 [in Ukrainian].

3. Bilousova, N.V. (2018). Teoretychni aspekty rozvytku inkluzyvnoho reabilitatsiino-sotsialnoho turyzmu v Ukraini [Theoretical aspects of development of inclusive-social tourism in Ukraine]. *Naukovyi zhurnal «Vcheni zapysky SumDPU. Heohrafichni nauky»*, 9, 205–213 [in Ukrainian].

4. Voloshynskiy, O., Kaspruk, I., Malynovych, L., & Svarnyk, M. (2011). *Silskiy vidpochynok dlia nepovnospravnykh: pos. dlia vlasnykiv ahroosel ta liudei z invalidnistiu, kotri bazhaiut rozpochaty vlasnu spravu* [Countryside rest for the isabled]. Lviv: Liha-Pres, 232 s. [in Ukrainian].

5. Inkluzyvnyi turyzm yak vyd reabilitatsii: naukove obgruntuвання ta pershi kroky na shliakhu vtilennia u zhyttia (2016) [Inclusive tourism as a type of rehabilitation: scholarly background and first steps of implementation]. *Ukrainskyi visnyk medyko-sotsialnoi ekspertyzy*, 4, 47–52 [in Ukrainian].

6. Kravchenko, O. (2022). Inkliuzyivnyi turizm yak tekhnolohiia sotsialno-psykholohichnoi rehabilitatsii ditei ta molodi vnaslidok voiennykh dii [Inclusive tourism as a technology of social-psychological rehabilitation of children and the youth after the war influence]. *Zbirnyk naukovykh prats' Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 2, 155–165 [in Ukrainian].
7. Kucher, H., & Kravchenko, O. (2019). Inkliuzyivnyi sotsialno-reabilitatsiinty turizm yak skladova sotsialnoi roboty u hromadi (na prykladi m. Uman) [Inclusive social-rehabilitative tourism as a part of social work in a community (the study of experience in the town of Uman)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 2 (45), 109–114 [in Ukrainian].
8. Kucherov, H.H., & Hloviuk, O.V. (2023) Vazhlyvist inkliuzyvnoho turizmu dlia osobystoho rozvytku [Importance of inclusive tourism for personal development]. *Sotsialna robota ta psykholohiia: osvita i nauka*, 1, 21–25 [in Ukrainian].
9. Raiko, D.V., Salionovych, L.M., & Paimash, H.V. (2023). Marketynhovi aspekty i osoblyvosti turizmu dlia liudei z osoblyvymy potrebamy [Marketing aspects and peculiarities of tourism for people with special needs]. *Marketynhovi ta orhanizatsiini mekhanizmy povoiennoho rozvytku haluzi hostynnosti ta turizmu Ukrainy: zb. tez dopovidei I Vseukr. nauk.-prakt. konf. (14–15 lystopada 2023 r.). Ch. 2. Kharkiv: Nats. tekhn. un-t «KPI»*. Pp. 126–130 [in Ukrainian].
10. Slatvinska, L.A. (2020). Perspektyvy rozvytku inkliuzyvnoho turizmu v Ukraini [Perspectives of inclusive tourism development in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, 5. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1684> [in Ukrainian].
11. V Ukraini za dva roki vijni kilkist ludej z invalidnistu zbilsilasa na 300 tisach [During the two years of the full-scale invasion, the number of people with disabilities in Ukraine increased by 300.000 people]. *Ukrinform*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3846340-v-ukraini-za-dva-roki-vijni-kilkist-ludej-z-invalidnistu-zbilsilasa-na-300-tisac.html> [in Ukrainian].
12. Chupina, K.O. (2021). Reabilitatsiia zasobamy inkliuzyvnoho turizmu: psykholohichni aspekt [Rehabilitation by means of inclusive tourism: psychological aspect]. *Psykholohiia ta sotsialna robota*, 1(53), 206–218 [in Ukrainian].
13. Chupina, K.O. (2021). Sotsialno-psykholohichna rehabilitatsiia studentiv z obmezheniam zhyttiediialnosti zasobamy inkliuzyvnoho turizmu [Social-psychological rehabilitation of disabled students by means of inclusive tourism]. *Doctor's thesis*. Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Pavla Tychyny. Uman, 272 p. [in Ukrainian].